

02 1/2

Helmonds. Heem

HEEMKUNDEKRING
PEELLAND
**Heemkundekring
Helmond**
Peelland

**EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND**

Uitgave van Heemkundekring
HELMOND
Peelland
Opgericht 24 mei 1948

Juli 1982 - nr. 2

INHOUD:

Twee H.Hartkerken verdwenen Jan Zeeuwen	29
Thomas Royakkers (1821-1898), een Helmondse architect, aannemer en fabrikant in de 2e helft van de 19e eeuw Giel van Hooff	34
Drenkelingenhulp J. de.Waal	47
Jeugdherinneringen aan Helmond Mevr. M.J. Biemond-Kam	52

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Secretariaat en abonnementen:

C. van Lierop
Helmondselaan 1
5702 NL Helmond

Redactie:

J.H. van Hooydonk
G. van Hooff
H.A. van Krieken
J. Zeeuwen

Redactie-adres:

Bakelsedijk 59
5701 HB Helmond

Kringlidmaatschap inclusief
abonnement: f 25.— per jaar

Abonnement zonder kringlid-
maatschap: f 15.— per jaar

Penningmeester:

H. van Laarhoven
Steenweg 59
5707 CE Helmond

Giro 26.41.099
Amrobank, Helmond
rek.nr. 48.80.23.300

TWEE H. HARTKERKEN VERDWENEN

Jan Zeeuwen

Toen in 1899 de schitterende H.Hartkerk, aan de Vee-straat in gebruik werd genomen, kon niemand bevroeden, dat ruim een halve eeuw later, afbraak zou volgen.

De eerste steen voor deze, door de befaamde architect P.Cuyppers, gebouwde kerk, werd op donderdag 14 oktober 1897 gelegd. De fundering was het werk van Jos Swinkels en Corn. van Nuenen. Met aannemer J.W.v.d.Putten verzorgde en voltooide Jos Swinkels de bouw.

De opening vond plaats in 1899, toen Helmond gonsde van aktiviteit. Immers in datzelfde jaar werd voetbalvereniging H.V.V. opgericht en kwam de kersverse toneelvereniging St.Genesius het eerst voor het voetlicht. Voorts werd op 3 oktober van dat jaar bericht ontvangen, dat onze stad in 1900 zal worden aangesloten op het interkommunaal telefoonnet. Binnen Helmond waren reeds enkele telefoonlijnen in gebruik. Prinzen en van Glabbeek kende al enkele jaren telefoon tussen fabriek en fabrikantenwoning. Ook was er verbinding van de tram vanaf de Aarlese binnenkomst door de hele gemeente tot aan de remise bij het station.

In 1899 zijn al een 70-85-tal handtekeningen gezet door Helmondse mensen, die een telefonische aansluiting wensden. Deze lijst wordt ingediend bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken in Eindhoven.

Dat alles gebeurde in 1899, toen de H.Hartkerk werd geconsacreerd en geopend, aan de Veestraat in de schaduw van de oude ambassadeur: de Lambertuskerk. Die situering was lang onderwerp van gesprek geweest. Immers twee kerken zo dicht bij elkaar, leek een onpraktische zaak. Bouw aan het Binderseind werd toen wel overwogen, maar toch verworpen. Uiteindelijk kwam ze in de Vee-straat terecht, zonder een plein vooraf, meteen aan de straatzijde.

Ofschoon de Paterskerk, waarvoor in 1893 de eerste steen werd gelegd door W.Prinzen, al voor ontlasting van de Lambertuskerk zorgde, was dit niet voldoende. Enkele jaren later moest er nog een kerk bijkomen om de mensenvloed op te vangen.

Al spoedig werd de H.Hartkerk in de volksmond de 'nèèj' kerk genoemd, waarschijnlijk om het verschil met de eeuwenoude, uit 1455 daterende St.Lambertuskerk, te onderstrepen.

Het bankeninterieur van de H.Hartkerk was, net als dat van de St.Lambertuskerk, een weerspiegeling van het standsverschil in Helmond. Die kosterlijke hiërarchie merkte je als kind bij de eerste bezoeken in de dertiger jaren. In grote lijnen kwam het hierop neer:

1. De twee achterste, hoge banken, langs de midden-gang, waren voor de upperten bestemd. Die hoefde zich dan niet puffend door de massa te wringen, als het achterin overdruk was. Eén bank werd bezet door A. van Thiel, in de volksmond ook wel "ut pasteurke" genoemd. Vandaaruit kon de meute worden overzien. De mannelijke en de vrouwelijke beminde gelovigen.
2. De brede banken, langs het middenschip, werden bevolkt door dikke middenstanders of hogere ambtenaren. En enkele theetantes.
3. De daaraan, aan de buitenkanten, aansluitende halve bankjes waren bedoeld voor de categorie dikke middenstanders, minus 30% van het jaarlijkse inkomen.
4. Dan had je nog de klepstoelen helemaal vooraan. Van 15 ct. Die waren gereserveerd voor degenen, die geen jaarhuren van banken konden betalen. En soms 15 ct. hadden. Een heel bedrag, want een pakje Fifty-Fifty-sigaretten kostte niet meer.
5. En dan door de hele kerk verspreid de stoeltjes van 2 ct. Voor de schrale beminde gelovigen. Die aard-appelen zo lekker vonden.
6. Om letterlijk iedereen tegemoet te komen, waren er nog de gratis-banken, waarop je alleen maar kon

H. Hartkerk gezien vanuit het park

zitten. Knielen was niet mogelijk. De rechtse in de H.Hartkerk stonden zeer lommerrijk o.a. onder de beeltenis van Maria-Magdalena.

En daar tussendoor schreed de Suisse, in vol ornaat, met een Zwitsers uniform, steek en staf. Zo'n enkele keer keek hij in een jongensbank, waar enige beweging of geroezemoes werd signaleerd. Ging je toch door met praten, dan kon je wel eens de staf op je rug krijgen. Ofschoon Jezus nadrukkelijk gezegd had, dat we moesten vergeven en vergeten.

In al dit opmerkenswaardigs berustten de beminde en niet-beminde gelovigen. Die niet beminde mensen, waren onze linkse, die vaak het doelwit waren van aanvallen en spot. Ondanks de naastenliefde, die het christendom als grootste gebod centraal had gesteld.

Toch ging je van zo'n kerk houden, ofschoon je al deze uitingen je niet ontgingen. Vaak gebeurden er echter ook koddige dingen, die tot een lach noopten.

Want als de missie-weken kwamen en de paters het spookbeeld van de hel te voorschijn toverden, kon het gebeuren, dat een oudere vrijgezel plotseling spierwit het strijdtoneel verliet en naar buiten sukkelde. Zo te zien had hij voor hetzelfde geld plotsklaps om zijn moeder kunnen roepen. Ondanks de kruitdamp waren dit leuke momenten van ons geloof. Ervaren in een wondermooie kerk, die eigenlijk maar een kort bestaan, 1899-1955 was beschoren. Want in het begin van de vijftiger jaren werd ontdekt, dat de hele toren en andere delen van de kerk waren aangetast door de "boktor" een grote kever, die het hout aantast en vernietigt.

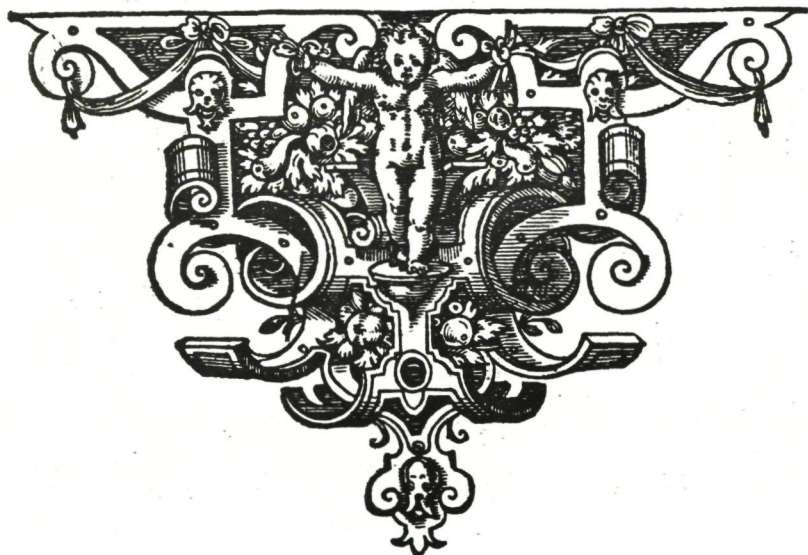
Toen tot afbraak werd besloten, werd het oude plan weer aktueel om de nieuwe kerk aan het Binderseind, ter hoogte van het Antonius-patronaat, te situeren. Het werd uiteindelijk een paar honderd meter verder: aan de Bindersestraat. Onder bouwpastoor Fr. van Oort, de populaire man uit Boekel, de latere deken van Tilburg. Dat was in 1955.

Medio vijftiger jaren, toen alle kerken op zondagen overvol waren. Met een surplus aan geestelijken. Want pastoor van Oort werd geassisteerd door twee kapelaans. Dus drie geestelijken voor één parochie. Dat aantal zou in de zeventiger jaren slinken tot één. Immers de priesters ontbraken én de gelovigen.

Toen exploitatie, financieel, niet meer mogelijk bleek, werd ook tot afbraak van de tweede H.Hartkerk besloten. Dat kreeg in april 1982 zijn beslag. De enorme vrijgekomen ruimte zou worden benut voor de bouw van een tehuis voor daklozen "Den Herd".

Verdwenen was de kerk, waaraan voor zoveel gezinnen dierbare herinneringen waren verbonden. Want dáár waren de kinderen gedoopt, gevormd en hadden de eerste Kommunie ontvangen. Sommigen waren er getrouwd, anderen begraven.

Fijne en droeve gebeurtenissen in een gebouw, dat nu niet meer is.

**THOMAS ROYAKKERS (1821-1898), EEN HELMONDSE
ARCHITECT, AANNEMER EN FABRIKANT IN DE 2e
HELF VAN DE 19e EEUW.**

Giel van Hooff

Oudere Helmonders zullen zich nog wel de successtory's van Jan de Wit of Bert van Dongen herinneren: van eenvoudige fabrieksarbeiders schopten zij het beiden tot welgesteld fabrikant. Om de carrière van dergelijke personen wordt meestal een net van hele verhalen en halve verzinnsels gesponnen, waarbij weer een nieuw sprookje van gewone arbeider tot geslaagd ondernemer in het leven wordt geroepen. De mindere beloning die talloze andere begaafde arbeiders ten deel viel en valt, blijft dan uiteraard buiten beschouwing. In dit stuk zullen we ons echter niet gaan bezighouden met een kritische beschouwing van de carrières van bovengenoemden. (1) maar staat een soortgelijk succesvol levensverhaal van een 19e eeuwse fabrieksarbeiderszoon centraal.

In 1821 werd in Nederweert, niet zo ver van Helmond dus, een eerste zoon geboren in het gezin van Theodorus Royakkers en Gertruda Klinjans. Thomas geheten. Het jonge gezin bleef echter niet lang in Nederweert. men keert al gauw naar de geboorteplaats van de vader, Helmond, terug. Daar vond vader werk op een van de kleine fabriekjes. Zoon Thomas trad echter niet in de voetstappen van zijn vader, maar werd ambachtsman. Waar Thomas zijn vakopleiding heeft genoten is onbekend. Bij de volkstelling van 1839 is Thomas niet in Helmond aanwezig of woonachtig (2) en pas in 1849 vinden we zijn naam weer terug in de Helmondse archieven. Hij staat dan o.a. in het bevolkingsregister ingeschreven en wel als schrijnwerker. (3) Vermoedelijk heeft hij dus in de tussentijd als rondtrekkend ambachtsgezel buiten Helmond het vak van houtbewerker geleerd. Bij zijn huwelijk, te Helmond, in 1849 geeft hij timmerman als beroep op.

Thomas Royakkers woonde ongeveer in het midden van de Kerkstraat
met zijn gezin en dienstmeisjes.

waarbij een drietal timmerlieden en één kuiper als getuigen fungeren.(4) Ook enkele broers van de bruid , Helena Essers, zijn werkzaam in het timmermansvak. Bij de ondertekening van de huwelijksakte is het opvallend dat vader Royakkers niet kan schrijven, terwijl zoon Thomas - evenals trouwens alle getuigen - wel ondertekent. Zijn handtekening vormt toch een aanwijzing voor een zekere mate van genoten onderwijs. Of Thomas toen al als zelfstandige een eigen timmermanswinkel bezat is twijfelachtig. Waarschijnlijk is hij pas na zijn huwelijk voor zichzelf begonnen.(5) De eerste aanduidingen van zijn zelfstandige ondernemingsactiviteiten zijn een rekening aan de gemeente uit 1853 voor een opdracht als architect(6) en een tekening uit 1854 wegens het onderhoud van de klokketoren.(7)

Hij schijnt in al die jaren al een redelijk zelfstandig inkomen gehad te hebben, gezien zijn aanslag in de hoofdelijke omslag (een soort gemeentelijke inkomstenbelasting) in 1853.(8) Hij is inmiddels al een tijd geleden met zijn gezin verhuisd van de Wal naar een huis achteraan in de Kerkstraat,(9) wat ook duidt op vooruitgang in economisch opzicht. En de inwonende timmerlieden bij hem in huis zullen hoogstwaarschijnlijk wel bij hem in dienst geweest zijn. De zaken gaan schijnbaar niet slecht, want in 1856 koopt Royakkers een eigen huis met werkplaats e.d., ongeveer midden in de Kerkstraat, (10) waar hij dus definitief zijn eigen bedrijf kan vestigen. Het huis koopt hij contant, en ten bewijze van zijn welstand dienen de dienstmeisjes, die vanaf dan in huis worden genomen.(11) Royakkers ontwikkelde zich daar dan tenslotte van timmerman en meubelmaker tot architect en aannemer. Welke bouwprojecten hij nu in zijn begintijd heeft ontworpen en/of uitgevoerd is onbekend. Wel behoorde hij rond 1860 tot de groten in de Helmondse bouwwereld: volgens het patentregister van 1862 had hij toen een vijftigdigal werklieden in dienst.(12)

Maar blijkbaar had Royakkers aan de leiding van dit forse aannemingsbedrijf nog niet voldoende werk.

DE DRAADNAGELFABRICAGE.

Eind 1863 gaat Royakkers een vennootschap aan met de Helmondse boekdrukker/boekhandelaar Nicolaas van de Boom ' Ter uitoefening van eene smederij, spelnagel- en handnagelfabriek en eenige bewerkingen van hout.' (13) Het fabriekje van Royakkers & van den Boom was een van de eerste modern-industriële metaalbewerkingsbedrijven in de stad. In tegenstelling tot de traditionele metaalbewerkingsbedrijfjes ter plaatse (vnl. smederijen) beperkte het zijn afzet niet alleen tot de lokale / regionale markt. In hetzelfde jaar was er al eerder een Helmonds bedrijf met de nagelfabricage gestart, dus 1863 kunnen we als een startpunt voor de Helmondse metaalindustrie beschouwen.

Waarom deze juist in dat jaar - direkt met twee bedrijfjes na elkaar - haar aanvang nam, - hoewel er jaren tevoren al pogingen gedaan waren - (14) blijft gissen. Een combinatie van factoren ligt voor de hand: het grote aanbod van (fabrieks) arbeiders op dat ogenblik vanwege de crisis in de katoenweverijen door gebrek aan grondstof (Amerikaanse Burgeroorlog) en daarnaast de aanleg op dat moment van de spoorlijn naar Venlo en verder het Ruhrgebied (15) belangrijk voor de aanvoer van grondstoffen als kolen en ijzerdraad. Bovendien liep juist in die jaren de bedrijvigheid in de draadnagelindustrie in het nabijgelegen Beek en Donk tijdelijk achteruit, (16) waardoor het aantrekken van de nodige geschoolde vakkrachten waarschijnlijk werd vergemakkelijkt.

Spijermakerijen op grote schaal bestonden al rond het midden van de eeuw in ons land, maar erg omvangrijk was deze gespecialiseerde tak van de metaalnijverheid niet. (17) Van fabrieken en een industriële nijverheid was echter nog weinig sprake. Het produktieproces berustte nog vnl. op handwerk, en er werden slechts tamelijk eenvoudige machineriën gebruikt. De fabrieksmatige aanpak was hierbij wel nodig, omdat de produktiviteit berustte op een ver doorgevoerde arbeidsdeling: de verschillende fasen van het produktieproces werden zoveel mogelijk door afzonderlijke arbeiders uitgevoerd. Hier-

TH. ROIJAKKERS & EVERTS
STOOMDRAADNAGEL-FABRIEK
HELMOND.

den Januarij 1875

Nota voor het Gemeente bestuur van Helmond
van TH. ROIJAKKERS & EVERTS.

1874		
Juni. 20	1 bollend: 1 stu 1 steen b3 x b3 x 9 f	3 92
	1 opperen ring	" 14
	1 1/2 gietlood	" 35
	Totaal f	4 41

Geen den 1 Februarij 1875
Gemeente
J. H. van Bree f. H. van Bree
Regent
Gemeente

Geld

Th. Roijackers & Everts

door hadden de meeste spijkerfabrieken het karakter van een redelijk uitgebreide manufactuur met machinale hulpkracht.(18) Opvallend is in dit verband dan ook dat bij de oprichting als een van de doeleinden van de firma Royakkers & van den Boom de handnagelfabricage vermeld wordt.

In Z.O. -Brabant was de metaalnijverheid zich rond 1850 beperkt tot het traditionele kleinambacht van hoef/kachel e.d. smederijen en koper- en blikslagers(19), op een enkele uitzondering na. Dat was het spijkermakerijtje dat rond 1840 te Beek en Donk was opgericht. Dit bedrijfje kende tot ± 1860 een voorspoedige groei. In 1853 werkten er 16 personen, in 1855 21 en vijf jaar later waren er al weer 44 arbeiders werkzaam.(20) Dit gunstige voorbeeld vond navolging: in 1855 werkte er een spijkermakerij te Eindhoven met 7 werklieden,(21) en in 1863 werden dus twee van dergelijke bedrijfjes in Helmond opgericht.

Eén van de redenen waarom de metaalindustrie in Helmond zich aanvankelijk nu juist beperkte tot de spijkerfabricage is waarschijnlijk de invloed van het Beek en Donkse voorbeeld. Dat bewees dat een fabricage van een dergelijk produkt, ook al zat men ver van de centra van de metaalverarbeitende industrieën én van de grondstoffen af, toch bestaansrecht had. (21). Dit nl. vanwege de lage loonkosten in het Brabantse, belangrijk bij dit vrij arbeidsintensieve produktieproces. Daarnaast speelt waarschijnlijk het feit dat deze industrie niet zo'n hoge technische eisen (en investeringen) stelde een rol bij de vestiging en uitbreiding in deze streek met weinig of geen traditie op metaaltechnisch gebied. Bovendien zou zwaardere metaalindustrie in Z.O.Brabant rond 1860 met grote transport- en afzetproblemen te kampen hebben gekregen. Een regionale afzetmarkt ontbrak vrijwel, waardoor het bedrijf een weinig solide grondslag zou hebben. In Helmond, met Eindhoven het enige industriële centrum van betekenis in de regio, was het gebruik van machinerieën in de nijverheid zeer beperkt. Weliswaar waren er b.v. rond 1860 al meerdere stoomketels in

gebruik, maar die dienden uitsluitend voor verwarming e.d.(22) Het gebruik van stoom als aandrijfkracht voor machines was in Helmond voor 1862 beperkt tot de katoendrukkerij van Van Vlissingen. Een gasfabriek kwam er pas in 1863 (zo'n tien jaar na Tilburg , Eindhoven en Den-Bosch) tot stand een markt voor reparatie en herstelwerkzaamheden, toelevering van materiaal én vervaardiging van machinerieën in de metaalsektor ontbrak dus vrijwel.

Terug naar Royakkers & van den Boom: ± 1862 kocht Royakkers een stuk bouwland, achter de weg op den Heuvel parallel aan de geplande spoorweg en liet daarop twee huizen en een werkplaats bouwen.(23) Waarschijnlijk is dit terrein, - vlakbij het spoor en station in wording- mede op het oog van de gunstige aan en afvoermogelijkheden gekozen. Zo konden b.v. per spoor de nodige steenkolen voor de fabriek aangevoerd worden, want het bedrijfje werd direct uitgerust met een stoomwerktuig.(24) Het was daarmee vermoedelijk het tweede bedrijf in Helmond - na Van Vlissingen - dat gebruik maakte van de mechanische aandrijfkracht van een stoommachine. Voor welk bedrijfsonderdeel of onderdelen (smederij, spijkerfabricage of houtzagerij) deze stoommachine dienst deed is onduidelijk.(24a) Ook over de herkomst van de arbeiders en hun arbeidsomstandigheden zijn eigenlijk geen gegevens bekend. Wel hebben we de indruk dat het bedrijfje met redelijke voortvarendheid ter hand werd genomen. Het liet zich, ondanks haar afgelegen ligging, voor haar verlichting direkt aansluiten op het net van de pas voltooide Helmondse gasfabriek (25) en startte met een 13-tal werklieden.(26) Het aantal arbeidsplaatsen bleef echter in de daaropvolgende jaren op ditzelfde nivo. (27) Pas in 1869, het jaar waarin de vennootschap werd ontbonden, werd het aantal arbeiders tot een 20-tal uitgebreid.(28) Misschien staat deze personeelsgroei in verband met een grote order voor de Bossche ondernemer/peelontginner Jan van der Griendt, waarvan in het ontbindingscontract sprake is.(29) De ontbinding had tot resultaat Van den Boom een deel van de inrichting van de (draadnagel)fabriek, die hem al toebehoorde

of die hij als hoogste inschrijver bij de verdeling verworven had, meenam, inclusief de locomobiel. Het fabrieksgebouw dat het eigendom van Royakkers was en door de firma (à f.140 p/jaar) gehuurd werd, plus de verdere fabrieksinrichting bleven dus bij Royakkers. Uit de bepalingen omtrent de afwerking van bovengenoemde order blijkt wel dat Royakkers de actieve kracht achter de onderneming was en Van den Boom meer de 'stille' vennoot. De uitvoering van de order was de uitsluitende verantwoordelijkheid van Royakkers, de verwachte winst zou echter voor 2/3 naar Van den Boom gaan. Ook met de administratie van de firma schijnt Royakkers zich beziggehouden te hebben. (30)

Royakkers gaat dan een tijdlang zelfstandig verder: hij heeft direkt weer een eigen stoommachine (31) en begin 1870 installeert hij in zijn smederij een stoomketel met hoge druk. (32) Maar, waarschijnlijk omdat hij geld en verkoopervaring voor de uitbreiding van zijn bedrijfsactiviteiten gedeeltelijk mist, gaat hij binnen een jaar weer een nieuwe vennootschap aan. (33) De nieuwe vennoot heet Franciscus Willem Everts en woont te Zalt-Bommel. Hij brengt een kwart van het totale bedrijfskapitaal in, en zeven maanden later wordt zijn broer Johan Henri met een zelfde inbreng ook deelgenoot. (34) Royakkers brengt daarnaast twee huizen, zijn fabrieksgebouwtje en bergplaats, plus een stuk land in. De Gebrs. Everts brengen bij de laatste vennootschapsacte twee stukken bouwland (naast de bezitting van Royakkers gelegen) en een vijftal woningen die vlakbij de weg op den Heuvel liggen (handig om vakarbeiders van buitenaf onder te brengen) in. (35) De nieuwe firma heeft een veel ruimere doelstelling dan die van Royakkers & Van den Boom: behalve de uitoefening, met aanwending van stoom, van de draadnagelmakerij, houtzagerij en verdere houtbewerking, zijn ook de aannemersactiviteiten van Royakkers, inclusief een steenhouwerij, erin ondergebracht. De rol van de gebrs. Everts, die beiden trouwens in september 1870 naar Helmond verhuizen, is onduidelijk. Het meest waarschijnlijk lijkt, mede gezien hun afkomst - hun vader is koopman en groothandelaar - dat zij vooral voor de verkoop moesten zorgen. Een niet onbelangrijke taak bij een toeleveringsbedrijf dat haar afzet overal

in den Lande (en daarbuiten) moet zoeken. Bovendien werd de vervaardiging van machinierieën een belangrijke poot onder het bedrijf. Bij dergelijke kapitale goederen is het natuurlijk enorm belangrijk om lopend goede orders te hebben. Eén van de broers, Johan Henri, werd speciaal met de boekhouding belast, maar heel lang heeft hij deze taak niet verricht, begin 1872 verhuist hij naar Rotterdam. Of dat vertrek meteen ook zijn uittrede uit de firma betekende, was niet na te gaan. Tijdens de vennootschap Royakkers & Everts wordt de werkplaats van Royakkers gesplitst in een spijkerfabriek - met machinale draadtrekkerij -, een stoomzagerij en een steen --houwerij. (36) In 1871 wordt de spijkerfabriek wederom vergroot met een bijbouw voor de machinale draadtrekkerij (37) en komt er in het bedrijf een groter stoomwerktuig te staan. (38) Het jaar daarop wordt een locomobiel - een vervoerbaare stoomketel - aangekocht. (39) Over al het verloop van het totaal aantal arbeidskrachten, laat staan hun verdeling over de verschillende bedrijfsonderdelen, zijn we wederom bijzonder slecht geïnformeerd. (40) Over hun arbeidsomstandigheden verkeren we, evenals wat de technische inrichting van het bedrijfje betreft, in het duister. Het enige wat we over het laatste weten is de installatie, rond 1875, van een boormachine. (41)

Na vijf jaar komt er een plotseling einde aan de samenwerking tussen de Evertsen en Royakkers. (42) De Gebrs. Everts gaan zelfstandig verder, Royakkers met zijn zonen Theo en Jozef, maar daarover de volgende keer meer.

NOTEN.

- (1) Zie voor een kort overzicht van de opkomst én de gedeeltematige ondergang van elk van hun beider familiebedrijven.
' De Helmonder ', 1981, nos. 3 t/m 5.
- (1a) Gemeentearchief Helmond (= GAH), Volkstelling 1829, Wijk C, pg.95. Het tweede kind van Theodorus Royakkers en Gertruda Klijnans werd in 1823 te Helmond, waar ook de volgende kinderen in het geboorteregister kwamen.
- (2) GAH,Volkstelling 1839, Wijk CDE, pg.60 (Binderseind 124)
- (3) GAH. Bev.Reg. 1849-1860. dl.2. fol.232
- (4) GAH. Huwelijken. 1849 akte no.1
- (5) In het overzicht van de tussen 1843 en 1848 in Helmond nieuw-gevestigde ambachten en bedrijven wordt bv. zijn naam niet genoemd.
(A.R.A.Den Bosch, Arch.Prov.Griffie 1814-1850, no.6484)
- (6) GAH, bijl. bij de Rek., 1853, Verzamelstaat
- (7) GAH, bijl. bij de Rek., 1854, hfdst. 4, rek. no.221
- (8) GAH, bijl. bij de Rek., 1853, kohier H.O., no. 126
- (9) GAH, Bev. Reg. 1849-1860, dl.2, fol.143
- (10) GAH, Not.Arch., Not.A.F.van Bocholt, 1856, aktes nos.197,208 en 210
- (11) GAH, Bev.Reg. 1849-1860, dl.2, fol.94
- (12) GAH,Pat.Reg. 1862/1863, no.257
- (13) De vennootschap werd aangegaan op 12 nov.1863 middels een onderhandse akte (zie de ontbindingsakte : GAH,Not.Arch, Not.Dijkhoff, akte 11 juni 1869)
- (14) In het Provinciaal Verslag over 1863 vermeld: 'Sinds enkele jaren trachtte men te Helmond nagelfabrieken tot stand te brengen. Thans is eene zoodanige onderneming tot eene vermeldingswaardige hoogte gekomen. Een nieuwe nagelfabriek is in aanbouw ! Met de laatst vermelde fabriek moet welhaast die van Royakkers & van den Boom bedoeld zijn. Het eerste nagelfabriekje in Helmond, dat van Johan Christiaan Weber, staat nl.voor het hele patentjaar 1863/1864 ingeschreven, terwijl het patent van Royakkers & van den Boom pas met de laatste 6 maanden van dat patentjaar ingaat.
(GAH,Pat.Reg.1863/1864, nos.512 en 555) (zie ook Harkx,pgs.158/159. Bovendien was het nieuwe fabrieksgebouwtje van Royakkers & van den Boom pas in 1864, ná het verslagjaar, klaar en kwam bv. in dat jaar pas een vergunning voor een stoomtuig. Pas in september 1864 werd hun fabrieksgebouwtje op de gasleiding aangesloten.
- (15) In oktober 1865 was het spoor tussen Helmond en Venlo zover dat de rails bereden konden worden. (Prov.Verslag 1865,hfdst. XII,pg.8)

- (16) In 1860 werkte er in de enige draadnagelfabriek 44 personen. Zes jaar later waren er twee draadnagelfabrieken in het dorp gevestigd, die echter tezamen slechts 32 arbeiders in dienst hadden. (Prov. Verslagen staten der fabrieken). Deze tijdelijke teruggang hangt waarschijnlijk samen met de crisis in de Nederlandse (houten) scheepsbouw toen rond 1860 de vrachtbescherming voor Nederlandse schepen door de Nederlandse Handel Maatschappij wegviel.
- (17) De Jonge: 'De industrialisatie in Nederland tussen 1850 en 1914', pg.151 en 178.
- (18) Zie voor een beschrijving van het toenmalige productieproces en de gebruikte machinerieën: 'Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid', 1837; pgs.195-209.
- (19) De metaalnijverheid in Helmond beperkte zich in 1857 bv. tot 7 grof/hoeft/kachelsmederijen met tezamen 16 knechts en 1 zelfstandige koper- en blikslager.
- (20) Cijfers ontleend aan de 'staat der fabrieken' in de desbetreffende jaarverslagen van de Provincie.
- (21) Vlgs. Merckx in zijn inleiding op het door hem samengestelde foto-boek: 'Noord-Brabantsch Nijverheid in beeld' (± 1920) pg.15, was de bloeiende houten-scheepsbouw in andere delen des lands in de begintijd een voorname afnemer van de spijkers die te Beek & Donk werden gemaakt.
- (22) Vlgs. de 'Staat der Stoomwerktuigen' in het Provinciaal Verslag van 1863 waren er in Helmond in dat jaar 2 stoomwerktuigen en een vijftiental ketels opgesteld.
- (23) GAH, Kad.Legger, art.1072
- (24) GAH, Corr.B. 1863-1874, no.342, 5 mei 1864
- (25) Waarschijnlijk werd de locomobiel-waarvan in het ontbindingscontract sprake is- niet (alleen) voor de draadnagelfabriek gebruikt. In hetzelfde contract is nl. ook sprake van stoomkracht die geleverd moet worden aan de smederij om een order af te werken. Ook in de houtzagerij zal wel stoomkracht gebezigd zijn.
- (25a) J.Verschuieren: 'Van Helmont te Helmond' (Z.pl.,1974),pg.74
- (26) GAH, Pat.Reg.1863/64, no.555
- (27) GAH, Pat.Reg. 1864/65, no.251; 1865/66, no.245; 1866/67, no.249; 1867/68, no.261
- (28) GAH, Pat.Reg. 1869/70, no.256
- (29) Opvallend is dat van der Griendt in hetzelfde jaar in zijn woonplaats Den Bosch met een eigen spijkermakerij begint, ('s-Hertogenbosch op de drempel van de nieuwe tijd, Nijmegen,1960, pgs.52,90) Misschien betrof zijn order de levering van machinerieën voor zijn te stichten spijkerfabriek ?
- (31) Bij de nadere regeling van de ontbinding (zie noot 30) wordt bepaald dat de locomobiel, waarvan Van den Boom eigenaar is (geworden) wordt stopgezet en Royakkers voor de afwerking van Van der Griendt's order stoom zal leveren à f.4.-- per dag
- (30) GAH, Not.Arch.Not.Dijkhoff, 1869, akten nos.146 en 173

- (32) GAH, Corr.B., 1870, no.1459
- (33) GAH, Not.Arch., Not.Dijkhoff 1870, no.210 (14 april) Deze akte ontbreekt helaas in de bundel aktes van Dijkhoff uit 1870 op het Helmondse gemeentearchief.
Royakkers had echter vóór het afsluiten van dit vennootscontract al een verbinding met (iemand van de familie) Everts. In de gemeente rekening van 1869 staat nl. een rekening ingeschreven van 'Th. Royakkers & Everts' d.d. 31 jan.1870 (GAH.Bijl.bij de Rek.1869, journaal of kasboek, doorlopend no.480)
- (34) GAH,Not.Arch., Not.Dijkhoff 1870, no.294 (15 november).Opvallend is dat dezelfde Johan Henri een jaar eerder een vennootschap is aangegaan met de Helmondse fabrikant Hubertus Petrus Prinzen, met als doel het fabriceren en verkopen in het groot van draadnagels. (A.R.A., depot Schaarsbergen, Arch.Kantongerecht Eindhoven, vennootschapsregister. Akte Not.W.H.van Meekeren te Rotterdam, 18 nov. 1869)
- (35) Deze onroerend-goed bezittingen hadden de broers op 28 juni 1870, dus tussen het sluiten van de eerste en tweede vennootschapakte, gekocht. (J.Heeren, Everts & Van der Weyden. Helmond, 1939)
- (36) GAH, Kad.Legzer, art.1072; gemeenteverslag (=GV) 1870, pg.43
- (37) GAH, G V 1871, pg.48; GAH, S.1873, lijst van gebouwen in dienst jaar 1872 nieuw of herbouwd.
- (38) GAH, Verslag K.v.K.,1873, pg.9: stoommachine van 20 P.K.
- (39) GAH, I.S.1873, brief Royakkers & Everts (13 mei) om toestemming de vervoerbare stoomketel die gebruikt is bij publieke werken thans te laten dienen voor het in beweging brengen van een gedeelte van de houtzagerij.
- (40) Volgens de staat der fabrieken in het Gemeenteverslag van 1871 werkten er toen 80 mannen en 6 jongens bij de firma. De aanslag voor de patentbelasting voor 1871/1872 is voor wat de spijkerfabriek betreft gebaseerd op 30 werklieden.(GAH,Pat.Reg.1871/1872,no.408)
- (41) GAH, Pat.Reg. 1875/1876, no.459
- (42) Van een eventuele ontbindingsakte heb ik in de Helmondse notariële archieven van 1875 niets kunnen vinden. Vlg.Jac.Heeren, o.c.(die het bedrijfsarchief heeft kunnen raadplegen) vond de ontbinding al in begin 1875 plaats. In het patentregister (zie noot 41) staat als aantekening dat het patent op 29 oktober 1875 is overgeschreven op F.W. Everts onder de firma Gebr.Everts & Co. Maar waarschijnlijk is die datum het tijdstip van de definitieve ontbinding. De breuk moet inderdaad al veel eerder plaats gevonden hebben. Thomas Royakkers dient nl. al op 25 september van dat jaar onder de firma Th.Royakkers & Zonen een compleet plan voor een nieuwe fabriekscomplex in bij de gemeente. (GAH, I.S. 1875)

G E L Y K H E I D , V R Y H

P U B L I

DE REPRESENTANTEN VAN HET VOLK VAN BATAAFSCH-BRABAND, allen den geenën, die deze zullen zien of hooren leezen, *Heil en Broederschap!*

Alzo wy in ervaring gekomen zyn, dat de, in vroegere tyden binnen dit Gewest bekend gemaakte, Voorschriften, en Aanmoedigingen tot Redding der *Drenkelingen* aan de meeste onzer mede Ingezetenen uit 't geheugen zyn geraakt, en ook de Exemplaren daarvan, die in Logementen, Wyn - Bier - en Coffy - Huizen, en op andere plaatsen waren aangeplakt, meestal zyn weggeraakt, en zelde ergens meer gezien worden: — en er echter het Menschdom ten hoogsten aangelegen ligt, dat alle mogelyke middelen ter Redding van zodanige Ongelukkigen aan een iegelyk bekend zyn, om by voorkomende gelegenheden, daadelyk te kunnen worden bewerkstelligd: ZO IS 'T, dat Wy noodig geoordeeld hebben, aan de hier in geïnserceerde Bekendmaaking van de **BESTIERDERS DER MAATSCHAPPY** ter Redding van DRENKELINGEN te Amsterdam, Ons door de **NATIONAALE VERGADERING** toegezonden, by deze alle mogelyke Publiciteit te geeven, luidende dezelve Bekendmaaking, als volgt.

DE **BESTIERDERS DER MAATSCHAPPY** ter Redding van DRENKELINGEN, in 't Jaar 1767 te Amsterdam opgericht, steeds bedoelende hunne Menschlievende oogmerken aan alle Ingezetenen van Neerland, zo algemeen als mogelyk, bekend te maaken, hebben goedgevonden daarvan, door deeze, by vernieuwing, een korte dog zaakelyke schets op te geeven; terwyl zy, vooraf, aan elk, wie hy ook zy, verzekeren dat de Lands en Stedelyke Wetten allezins toelaaten niet alleen de *Drenkelingen* terstond uit het Water te haalen, maar ook aan dezelve, schoon zy reeds van het leven beroofd schynen, de behooryke middelen ter herstelling te beproeven; eischende alleenlyk dat men, van het gebeurde aan den Gerechte kennis geeve:

1. Een ieder, die met goede bewyzen kan aantoonen, een' Mensch, het zy Kind of Volwasfenen, zonder enig teken van leven uit het Water opgehaald, door het weder opwekken van dat leven en verdere goede behandeling tot zig zelve gebragt te hebben, zal eene *Premie* genieten, bestaande, ter zyner keuze, in zes **GOUDEN DUKAATEN**, of in een **GOUDEN MEDAILLE**, op welke zyn naam gesteld worde, of wel in eene *Zilveren Medaille*, nevens een *Kintjen*, bevattende het voornaamste ter Redding noodig, gelyk hetzelfde beschreeven en afgebeeld is in het 8de stukje der *Gedenkschriften* dezer *Maatschappy*.

2. Maar 't meermaal gebeurt, dat 'er verscheide Perfoonen tot behoudenis en werken, zo zal alsdan de *Premie* onder deen, volgens de schikking der *Bestierders*, met billykheid, verdeeld worden.

3. Om tot het ontfangen der *Premie* gerechtigd te zyn, word eene getrouwe beschryving van het geval, door den Redder onderteekend, en eene schriftelyke verklaring

vervolg tekst blz. 48

ID, BROEDERSCHAP. C A T I E.

e.) Men stelde terstond gemaatigde Wryvingen in het werk, het zy met drooge, of in Brandewyn (met Gemeen- of *Ammoniac*-Zout vermengd) nat gemaakte, warme Wollen doeken; moettende deeze wryvingen aanhoudend, over het geheele Lighaam, maar vooral aan Borst en Buik, Rug en Hals, en langs de binnezyde van Armen, Dyën en Beenen geschieden; terwyl men de verwekte warmte door warme doeken, in de gewrichten van den Oxel, Lieschen en Knien, aangelegd, kan onderhouden.

f.) Inmiddels blaaze men, by verpoozing, Tabaksrook in het Fondament, 't zy door een gewoone Pyp, met eene op den kop aangevoegde afgepunnte Mesfeschede, ofte door eene Pyp of Mesfeschede alleen, of wel door eene daartoe vervaardigde Tabaks-Klysteer-Pyp; na dat men altoorens den Endeldarm, indien deeze met drckstof gevuld mogt zyn, met den vinger, een lepelsteel of spatel, behoorlyk en voorzichtiglyk gelee- digd, of wel daar toe een Klysteer van Water, Oly en Zout, of van een aftrekzel van Tabak gezet hebbe.

g.) De warmte in het Lighaam des *Drenkelings* weder opgewekt en de polslag hersteld zynde, en niet eerder, kan men eene Aderlaating in 't werk stellen; welke niet op éénmaal te ruim behoort te zyn, maar liever, indien 't nodig is, weder herhaald te worden: de verschynzelen, die de Aderlaating noodzaakelyk maaken, zyn groote vol- bloedigheid en opzetting der Vaten van het Hoofd, Slaapzucht, of benaauwdheid.

h.) Wanneer men eenige beweeging in de Keel of bewys van Slikking bespeurt, doch niet eerder, kan men ook een weinig Brandewyn of Genever in den Mond gieten; zo ook by eenig bewys van Ademhaaling de vlugge Geest van *Ammoniac*-Zout, of eenig ander prikkelend middel, onder de Neus gehouden worden; of wel eenige Droppels van dezelve in eene Pypekop of Mesfeschede gedaan, door de Neusgaten ingeblaazen, of met eene schryfveder door den Mond in den Keel gebragt worden, tot Prikkeling. Zo de Lyder alsdan eenig Vocht naar zich neemt, kan men hem alle tien minuten één lepel vol toedienen van een mengzel bestaande uit zes of acht gryn Braakwynsteen (*Tartarus emeticus*) in een klein bierglas vol schoon Water opgelost, en zo dra walging volgt, een aftrekzel van Roomsche Chamillebloemen by herhaaling, tot dat Hy braakt.

i.) Men moet met het aanwenden deezer Middelen niet te schielyk ophouden, alzoo men voorbeelden heeft, dat het bewys van leven somwylen niet, dan na drie uren tyds, bespeurd werd.

k.) Wanneer alle moeite tot hiertoe vruchteloos zyn mogt, pl. *Drenke-*
ling in een gewarmd Bed; koestere denzelven met de natuuryke wa. *en een naakt*
bylegend Persoon, of eenige warme doch niet zeer heet gevulde Waterkannen, in
Wollen lappen gewonden, of iets dergelyks: wel zorg draagende dat men door te veel
Dekzel, de Neus en Mond niet bedekke: vooraf echter, zo eene Laating gedaan ware.

vervolg tekst blz. 49

ring vereischt van twee Perlooonen, van onbesprooken naam en taam, die by een geval van den beginnen af tegenwoordig geweest zyn, en in het trekken der *Premie* geen belang hebben: moetende deeze verklaring ten huize van de Erven P. MEIJER en G. WARNARS, Boekhandelaars op den Dam te Amsterdam, gebragt of gezonden, of wel op de gewoone Vergadering der *Maatschappij* ingeleverd worden: edoch indien zulk eene Beschryving en Verklaring niet binnen den tyd van zes Maanden aan de *Maatschappij* ingeleverd word, zal voor zulk eene Redding geene *Premie* gegeven worden.

4. By aldien 'er eenige onkosten in een Herberge of ander Huis gemaakt mogten zyn, worden dezelveu genoegzaam overal volgens 's Lands en Stedelyke Publicatiën, voor onvermogens, voldaan; het zy de Verdrunkene al of niet gered is, indien men slechts behoorlyk kan bewyzen, dat die onkosten wezentlyk alleen ten nutte van den *Drenkeling* gemaakt zyn.

5. Op gelyke wyze kan een *Genees- of Heelmeester*, voor zyn' tyd en zorg ter Herstelling van een' behoefstigen *Drenkeling* aangewend, des begeerende, belooning erlangen, het zy de Persoon, omtrent welke hy zyne moeite heeft aangewend, in 't leven behouden is of niet.

6. De eenvoudigste en meestbeproeefde middelen, die ter herstellinge van *Drenkelingen* door de ondervinding worden aan gepreezen, bestaan voornamelyk in de volgende:

a.) Men zorge, indien 't mogelyk is, den *Drenkeling* terstond in een naast bygelegen Huis te brengen; waartoe Herbergiers en Tappers verplicht zyn hunne Huizen te laten gebruiken, en terstond om een Wykmeester te zenden, op dat alle ongeregheden door denzelven geweerd, en de Redding, door te veel omstanders, niet belemmerd nogte verhinderd worde; en by deeze overbrenging, moet men het Lighaam voorzigtelyk doen draagen, het hoofd vooral doen ophouden, en alle beknellinge aan den hals terstond los maaken; in allen gevalle dient de bystand van een naast bywoonend Doctor of Chirurgyu verzocht te worden.

b.) De *Drenkeling* behoort vervolgens ten spoedigste van de natte klederen ontdaan, het Lighaam droog afgeveegd, en, na aantrekking van drooge en gewarmde Onderkleederen, of naakt in een Wollen Deken gewonden, op een Rustbedde, Tafel, Bank, Kist of Stoelen, indien 't een bejaarde is, of, zo 't een Kind is, op den schoot van een' der omstanders, in een zo veel mogelyk ruim Vertrek, voor een matig welbrandend en niet rookend Vuur geplaatst te worden. In vriezend weêr zorge men echter, den *Drenkeling* niet te schielyk naby het Vuur te brengen.

c.) In den Zomer kan men den *Drinkeling*, by eene maatige warmte op het Veld, en by zeer heet weêr in de schaduwe behandelen.

d.) Men onderzoek of de Mond, Neus en Keel ook met modder bezet zyn, in welk geval men deeze deelen behoort schoon te maaken; om daarna door middel eener afgepunte Mesfeschede in den Mond, of beter in een der Neusgaten gebragt, onder toezicht der andere openingen, lugt in de Longen te blaazen en de Ademhaaling te bevorderen.

In den BOSCH, by D. NOMAN en ZOO

zy men bedacht om het Laagat wel te bezorgen.

1.) Verdere Redmiddelen, meestal op Dieren, en in enkele gevallen op Menschen beproefd, en aan kundigen en ervaren Redders niet onbekend, heeft de Maatschappij niet raadzaam geoordeeld by deeze Bekendmaaking te voegen, opdat dezelve, in onbedrevene handen, niet tot nadeel van ongelukkige Drenkelingen zouden strekken.

Voor het overige verzoeken de Bestorders deezer Maatschappij, dat, iadien Imand, eenen Drenkeling gered hebbende, goed mógt vinden geen Premie te vorderen, zy echter van al het voorgevallene, tot de Redding betreklyk, mogen onderrecht worden, om daarvan gebruik in hunne Gedenkschriften te maaken.

Insgelyks word ten ieder, die eenen Verstikten, Verhangenen, of anderszins schynbaaren dooden by het leven gebragt heeft, verzocht, hen daarvan een omstandig bericht mede te deelen; ten einde men, door herhaalde Proeven, meer en meer de bestaamiddelen ter behoudenis van Ongelukkigen, moge ontdekken en in het werk stellen: tot Redding van welke, het brengen in de open lucht en besprengen met koud Water, benevens de bovengemelde wryving ter verwarming, en het inblaazen van Lugt, Azyn of vluggen Ammoniac-Geest tot prikkeling, voordeelige middelen bevonden zyn.

Tot welk alles het Gode behaage zynen Zegen te verleen!

Amsterdam den 13den October 1796.

WY Twyffelen dan geenzins, of een iegelyk die zich in de gelegenheid bevind, zal zich in onverhoopte toevallen gereed betoonen, om zynen Ongelukkigen Even-Mensch op den, by voorf. Bekendmaaking aangekondighen Voet, zynen daadelyken bystand te bewyzen, waartoe Wy een iegelyk, wie Hy zy, by deze op het Allerernstighsten Aanmaanen.

En, op dat een iegelyk hiervan kennis draage, zal deze niet alleen van stonden aan komme worden afgekondigd en aangeplakt, waar zulks gewoonlyk is, maar ook door de Respective Municipaliteiten in de Logementen, Wyn- Bier- en Coffy-Huizen, en andere daartoe geschikte Plaatsen, een Exemplaar bezorgd worden, ten einde op bordpapier of op eenige andere wyze geplakt en publiek ter leezing gehangen te worden.

Wordende wyders allen Municipaliteiten gelast zorge te draagen, dat deze onze Publicatie Jaarlyks, op den eersten Zondag in November ter Plaats daer men gewoon is Publicatie te doen, den Volke behooryk worde voorgelezen.

Aldus Gearresteerd ter Vergadering der Represenianten voorn., in den BOSCH den 26 October 1797, derde Jaar der Bataafsche Vryheid.

(Was gearapbeerd)

P. C. DE HAES "

(Onder stonds)

Ter Ordonnantie van dezelve,

(Was getekend)

DE BRUYN Griffie.

En was het Zegel van Bataafsche-Brabant op het spatium gedrukt.

Boekdruckers en Verkopers in de Vugterstraat.

Bron: Gemeentearchief Helmond. Collectie Wesselman van Helmond, voorlopig inventarisnummer 403.

Een van de instellingen die zich in ons waterrijke land reeds twee eeuwen beweegt op het gebied van menslievend hulpbetoon is de maatschappij ter redding van drenkelingen. Zij werd in 1767 te Amsterdam opgericht en verspreidde in de loop der tijd regelmatig geschriften onder het publiek om bekendheid te geven aan haar zo nuttige doelstellingen.

De Collectie-Wesselman in het Helmondse gemeentearchief bevat een gedrukte publikatie van de Representanten van het volk van Bataafs-Brabant uit 1797. Daarin wordt onder de aandacht gebracht wat de "Bestierders" der genoemde maatschappij uit ondervinding als de eenvoudigste en meest beproefde middelen tot herstel van drenkelingen aanprezen.

Bij kennisneming van deze lectuur vinden we de richtlijnen als het voorzichtig vervoeren van de drenkeling met het hoofd omhoog, het wegnemen van beknellingen aan de hals en het waarschuwen van een dokter heden ten dage heel normaal. Anders wordt dat als we verder in het stuk over de uitgebreide behandeling lezen nadat de drenkeling van zijn natte kleren ontdaan en drooggewreven op een bank gelegd was.

Waren de mond, neus en keel met modder "bezet", dan volgde er een schoonmaak en werd er een afgepunte meskoker in de mond of een der neusgaten geplaatst om met toehouding der andere openingen lucht in de longen te blazen en de ademhaling te bevorderen.

"Inmiddels blaaze men, bij verpoozing, Tabaksrook in het Fondament", luidt een ander voorschrift, waar met fundament dan iemands achterste bedoeld is. Genoemde handeling verrichtte men niet dan na de endeldarm "met den vinger, een lepelsteel of spatel, behoorlijk en voorzigtelijk geleedigd" te hebben.

Als het lichaam van het slachtoffer door de rook enigszins opgewarmd en zijn polsslag hersteld was, ging men over tot een aderlating zodra de drenkeling "grootte volbloedigheid en opzetting der vaten van het hoofd, slaapzucht, of benaauwdheid" vertoonde.

Bij slik- of keelbewegingen gaf men het slachtoffer vervolgens een scheut brandewijn of jenever, hield hem "de vlugge Geest van Ammoniac-Zout" onder zijn neus of kietelde hem met een schrijfveer in zijn keel. Om hem te laten braken kreeg hij elke tien minuten een lepel met een mengsel van braakwijnsteen en verder een aftreksel van Kamillebloemen. Het gebruik hiervan moest men niet te snel opgeven, want dat men er soms pas na drie uren resultaat mee boekte, stond proefondervindelijk vast. Ten einde raad kon men de drenkeling koesteren met de natuurlijke warmte van een naakt bijliggend persoon of die van enkele warmwaterkruiken in wollen lappen. De maatschappij vond het beter nog andere redmiddelen onbekend te laten omdat die meestal op dieren, soms op mensen, werden toegepast; bij onoordeelkundig gebruik vreesde ze het ergste voor de ongelukkige drenkeling. Wel verzocht zij tenslotte om adviezen van ieder die "eenen Verstikten, Verhangenen, of anderszins schijnbaaren dooden bij het leven gebragt heeft" om zo op het spoor te komen van de beste redmiddelen.

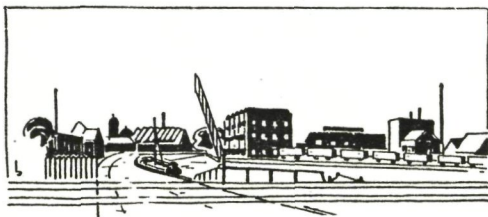
Bij wat ons thans als een gesol met een in levensgevaar verkerend persoon voorkomt, treft ons in de plastische beschrijvingen van deze richtlijnen toch vooral de oprechte bezorgdheid van de maatschappij om het behoud van een mensenleven.

De publikatie was door de bestuurders van Bataafs-Brabant bestemd om ter lezing voor het publiek aangeplakt te worden in logementen, wijn-, bier- en koffiehuisen. Wesselman nam het hem toegezonden exemplaar waarschijnlijk slechts voor kennisgeving aan en liet het in zijn archief verdwijnen. Waar moest hij het in Helmond anders ook laten ophangen? Wijn-, bier- of koffiehuisen waren er genoeg, maar niet bij gevaarlijk water. De Aa was smal en ondiep, het kanaal nog niet gegraven. Het is onwaarschijnlijk dat de onbekendheid met deze publikatie een Helmonder de verdrinkingsdood gekost heeft. Dank zij Wesselmans handelwijze beschikken we op het gemeentearchief nu wel over een document dat ons inzicht verschaft over de eerste hulp aan drenkelingen toen die nog in haar kinderschoenen stond.

JEUGDHERINNERINGEN AAN HELMOND

Mevrouw M.J. Biemond-Kam

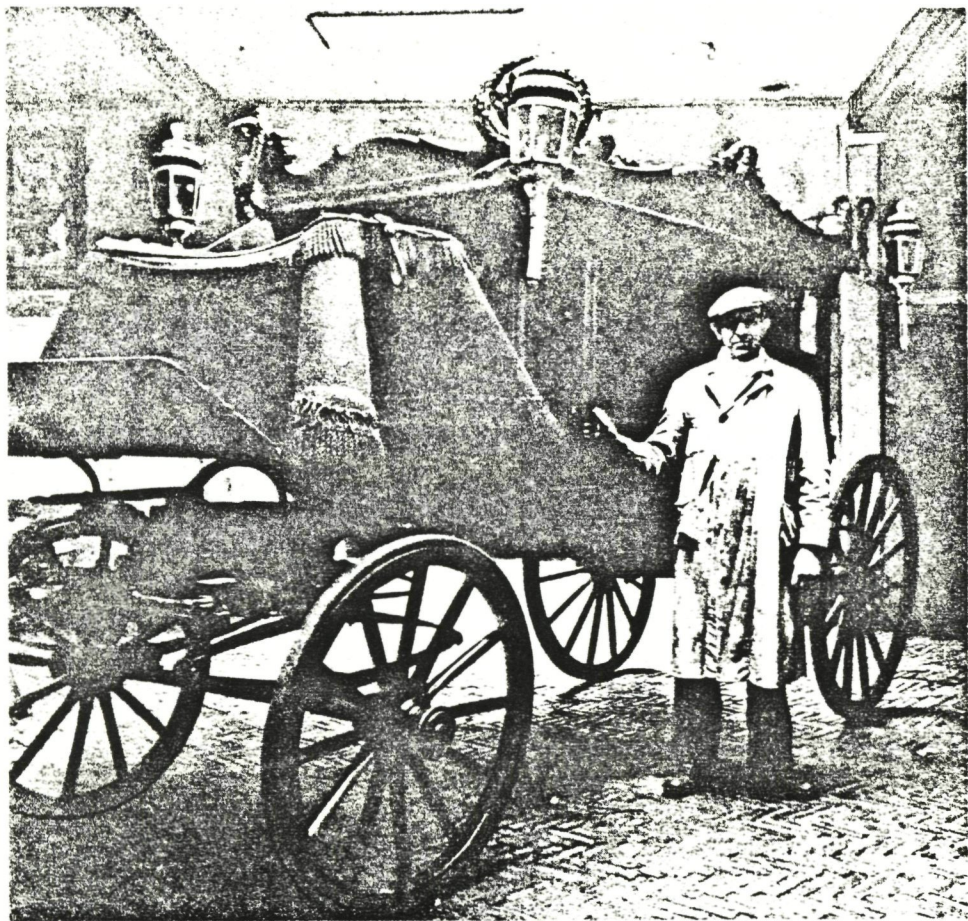
DEEL 4.

DE OMROEPER.

Deze man liep op straat met een grote bel in zijn hand die hij omgekeerd droeg met zijn hand om de klepel. Op de hoeken van de straten bleef hij staan, klingelde lang en flink met zijn bel en riep dan met luider stem zijn boodschap uit. Meestal was het iets van paardenvlees te koop of visafslag, soms was er ook iets verloren: "tegen beloning terug te bezorgen, daar en daar". De straatjongens plaagden deze man, ze liepen achter hem aan en riepen dan: "Er is verloren /een kat zonder oren/ een kat zonder staart/ hij is geen halve duit meer waard."

Maar de man kon blijkbaar niet tegen onschuldige plagerij en hij liep dan door bij de eerstvolgende hoek, zonder om te roepen.

Per lijkkoe naar de begraafplaats

Door de langere afstand werd dragen in grotere steden onmogelijk. De lijkkoe deed overal zijn intrede.

Er was een gróót verschil tussen arm en rijk in het begin van deze eeuw. De "rijken" waren niet alleen duidelijk herkenbaar aan hun kleding, zij hadden ook tal van "status symbolen" zoals dat nu heet. Eén ervan was de aanspreker. Die man kon men huren om een bepaalde boodschap of mededeling te gaan "aanzeggen". Hij was gekleed in een zwart pak en droeg een hoge hoed en handschoenen. Witte handschoenen als hij een vrolijke tijding bracht en zwarte wanneer het iets treurigs was.

Hij belde aan, Doortje onze oude keukenmeid deed open en dan dreunde hij met een speciaal soort stemgeluid zijn boodschap op, bijvoorbeeld: "De heer en mevrouw Zo en Zo hebben de Eer U kennis te geven van de geboorte van een zoon." Of anders: "geven kennis van het overlijden van" dan volgden naam, data van begrafenis, en wanneer de overledene katholiek was, wat meestal het geval was in Brabant, missen enz.

Als het officiële gedeelte dan was afgelopen begon het praatje op héél andere toon: Doortje zei dan bijvoorbeeld "och toch, is die dood, ik wist nie dat die ziek waar" en hij antwoordde op vertrouwelijke toon: "Op maandag ten volle bediend en op dinsdag dood". Maar toch, maar toch" zei Doortje dan, of het was, wanneer het een wittehandschoenen boodschap betrof. "De hoeveelste is de nouw?" waarop het antwoord kwam; "de negende maar zes in leven" (er stierven véél kinderen jong, óók bij de gegoeden, men wist nog weinig van babyvoeding). De aanspreker vertrok dan en Doortje spoedde zich naar de kamer waar mijn moeder zat, bleef bij de deur staan en bracht de boodschap over op dezelfde dreuntoon en met ongeveer dezelfde woorden.

Dit verschijnsel is na de eerste wereldoorlog geheel verdwenen evenals de aanspreker

BURGERS!

het is nu nog tijd van handelen.

Begrijpt toch uw eigenbelang. Wanneer de Raad geheel door den winkelstand geregeerd wordt, zullen de prijzen uwer noodzakelijke behoeften zeker niet dalen, daar men concurrentie zooveel mogelijk zal trachten te weren.

Breng daarom uw stem uit op iemand van geheel andere richting en kiest

KAM.

Iemand die zijne bekende bekwaamheid zoo gaarne ter dispositie stelt voor anderen en vooral voor het algemeen belang.

Vele weldenkende Burgers.

Er bestond in Helmond een ongeschreven wet dat de kasteelheer en één protestante fabrikant lid waren van de gemeenteraad. Het kiesstelsel, alleen mensen die een bepaald minimum bedrag aan belasting betaalden mochten stemmen, later mochten ook mensen die bepaalde examens hadden afgelegd stemmen (de zogenaamde examenkiezers). Door het districtenstelsel was het dus mogelijk dat mijn vader, toen een andere protestante industriël aftrad, in de "Raad" kwam. Hij heeft zich daar erg voor ingezet, in de eerste plaats geloof ik was het de drinkwatervoorziening, er werd een waterleiding gemaakt met prise d'eau op de Bakelse heide als ik me niet vergis, verder riolering, volkshuisvesting, en vele andere onderwerpen. Ik weet er lang niet alles van want hij sprak zelden over die dingen in de familiekring. Wij als kinderen zochten ijverig in het verslag van de Gemeenteraadsvergadering of Vader ook iets gezegd had maar tot onze teleurstelling vonden we daar weinig van. Het werk van Vader vond plaats in de commissievergaderingen heb ik later begrepen. Ik heb het over het verslag van de Gemeenteraadvergadering dat stond altijd uitgebreid in "De Zuidwillemsvaart" een krant die twee maal per week (s-Woensdags en s-Zaterdags) verscheen. Er waren in die eerste tijd, ik denk tot 1910 slechts 9 of 10 gemeenteraadsleden en ook de burgemeester was lid van de gemeenteraad. Omdat de mensen in Helmond een dagindeling hadden die afweek van de protestante "Hollanders" werden de vergaderingen van de Raad gehouden om 6 uur in de namiddag. (Men at warm om 12 uur en soupeerde om 8 uur à half negen). Daar ons etensuur om 6 uur was moesten wij dus als Vader "Raad" had om 5 uur eten en daarom kwam Vader wel eens een beetje te laat. Mijn moeder zei dan dus "Man ga nu, anders staat er weer in de krant: "de heer Kam komt ter vergadering".

KIEZERS!

Op ter stembus en alle vooroordeel ter zijde gesteld. Laat ons geen spijt hebben over onze keuze, en daarom allen gestemd op

KAM.

Hij alleen is bekwaam om het aftredend lid te vervangen. Zeer hard noodzakelijk was het dat wij eens braken met den ouden sleur, iemand te kiezen, die achteraf blijkt de „Waro Jacob“ niet te zijn. Wien toch missen wij als raadslid? **Iemand**, die, en door zijn uitgebreide kennis op elk gebied, en door zijn vele relaties met mannen van naam op bouwkundig en technisch gebied, in staat is **die** wenken te geven zoo noodig bij elk werk, dat door de gemeente zal ondernomen worden. Die **Iemand** hadden wij reeds jaren vroeger moeten hebben, dan ware ook onze eerste wutertoren het voorrecht te beurt gevallen onze bemide Koningin hier te begroeten. Edoch het heeft niet mogen zijn. Die **Iemand** was broodnoodig geweest, voor met de rieoering der Aweide een begin gemaakt werd. Die **Iemand** **was** en **is** hoogst noodig om het **uitzetten** van den **hoofdelijken omslag** zoo min mogelijk te maken.

Die IEMAND is KAM.

Winkellers genoeg in den raad. Moet het een winkeliersraad worden, in plaats van een gemeenteraad. Een winkelier is en blijft winkelier, d.w.z.: hij zorgt voor zich zelf het eerst.

Wilt ge een voorbeeld. Voorult dan!

In een der laatste vergaderingen werd op advies der gezondheidscommissie (dus voor het algemeen welzijn) een voorstel gedaan ook de bakkers te noodzaken de waterleiding te doen aanleggen.

Wie kwam daar met klem tegen op?

Een winkelier-raadslid. Voor het algemeen belang? Wel neen, eigenbelang was het. Hij had ze immers zelf moeten aanschaffen. Voor een algemeen belang hadden wij tot heden niet het genoegen dat lid te hooren spreken.

Dus Kiezers laat ons verstandig zijn, en stemmen op

KAM.

Zeer veel Kiezers.

DE SOCIETEIT

Er was een herensocieteit "Gezelligheid" genaamd, in de Veestraat en daarvan was Vader ook lid, de meeste leden waren protestanten maar ook enkele katholieke leraren van de H.B.S. waren lid. Vader organiseerde daar tentoonstellingen op het gebied van kunst, onder andere van de schilder Th. Hoytema wiens kinderboeken nu grote antiquarische waarde hebben en waarvan onlangs herdrukken zijn verschenen zoals: "Het lelijke jonge eendje" en "Hoe de vogels aan een koning kwamen". Hij was een voortreffelijke vogeltekenaar en hij maakte ieder jaar een maandkalender die f.10.-- kostte, toen een zéér hoog bedrag, maar de man leefde daarvan. Na die tentoonstelling kochten vele Helmondse families ieder jaar die kalender.

Ook organiseerde Vader het "Leesgezelschap" als directeur-verzender waarbij hij de kastelein van de societeit inschakelde als hulp terwijl de loopjongen van de Reijdt de portefeuilles ééns per week verwisselde. De Reijdt leverde de tijdschriften behalve enkele buitenlandse die direct naar ons werden gezonden. Hoe dikwijls heb ik niet de "Illustration" voorzichtig uit het gele rolletje tevoorschijn gehaald en voorzichtig glad gestreken onder een stapel zware boeken gelegd, om hem de volgende dag te kunnen bekijken. Mijn Vader was een ernstig man met veel belangstelling voor wetenschap en kunst. Frivole lectuur was in 't leesgezelschap dus niet te vinden. Behalve de "Graphic" de "Illustration" met een toneelstuk of een roman, waren het: de Gids, de Nieuwe Gids, Onze Eeuw, Groot Nederland, Onze Kunst, Wetenschappelijke bladen, Vragen des Tijds, the Studio, Harpers Magazine en Velhagen und Klasing's Monatshefte, Elseviers Maandschrift (toen een blad dat kunst en literatuur gaf). De romans van Herman Robbers werden erin als vervolgverhalen afgedrukt. De meeste van deze waren maandbladen maar de "Fliegende Blätter" was een weekblad waarin altijd een soort strip stond een mopje in vier fasen wat ik meestal niet begreep maar wel leuk vond. Ik geef hier geen volledig beeld, ook veranderde er wel eens wat, er was ook altijd een

Nederlands geïllustreerd weekblad bij zoals b.v. de Wereldkroniek. Vader bezocht de societeit als regel Zaterdagavond en hij ging graag eens een partijtje biljarten hoewel hij zichzelf een middelmatig amateur noemde. Vader dronk nooit sterke drank alleen bij bijzondere gelegenheden een glas wijn.

S C H O L E N

Er waren in Helmond verschillende scholen die door katholieke kloosterlingen werden gedreven. Een Broederschool voor onbemiddelden en ook één voor de meer welgestelden, beide voor jongens alleen.

Voor de meisjes een "Zusterschool" op de markt en één voor de meer welgestelden op de Koninginnewal. Er was ook een openbare school in de Kerkstraat, iedereen noemde dat de "School van van der Spek" omdat dit zeker de naam van het hoofd was. Volgens de wet moest iedere plaats met een bepaald aantal inwoners een openbare school hebben. Toen mijn ouders te Helmond kwamen wonen was er echter op de "Wiel" (later de fabriekschool van de "Vlisco") het schooltje van de dames Reselaer. (Ik weet niet of de spelling van deze naam goed is). Op dit schooltje gingen de protestante kinderen en ook mijn oudere zusters en mijn broer gingen daarheen. Twee van hen hadden slechte ogen en zij droegen een bril die hun dikwijls op straat van het hoofd werd geslagen terwijl ze voor "brillewetter" werden uitgescholden. Op dit schooltje was ook geweest een zekere Aaltje Reddingius, dochter van de predikant uit Deurne, later huwde zij met de heer Noorderwier en zij werd een beroemde concertzangeres. Zij was van de generatie van mijn ouders, naar mijn schatting geboren ± 1860. Weldra was mijn Vader ook in het bestuur van dit schooltje en hij slaagde er in de school te doen uitbreiden, waarvoor een nieuw gebouw aan de Wilhelminalaan verscheen onder architectuur van mijn Vader. Er waren 3 lokalen en een gymnastieklokaal gelijkvloers, boven het gymnastieklokaal was de woning van het hoofd van

PROGRAMMA.

4 September 1900.

Ter herinnering
aan de feestelijke opening der
Nieuwe Bijzondere School
in de Wilhelminalaan
te Helmond.

Feestzang door de leerlingen.

Vrije en orde-oefeningen.

Zangstukjes door de leerlingen.

Verschillende spelen met zang.

Wedstrijden tusschen de leerlingen.

Veranaperingen.

Gezamenlijke Wandeltocht.

Verzameling
„Kunst“

Inv. No 30746

de school met eigen voordeur en een trap in de witte toren. Het gebouw was wit gepleisterd met een rood pannendak, later werd er nog een lokaal bijgebouwd en toch bleef er nog een mooie speelplaats over grenzend aan de " lange Jan " een nauwe doorgang van de Wilhelminalaan tot de Steenweg. Men noemde deze school algemeen de " Wilhelminaschool ". Ik ben er 7 jaar op geweest, de eerste klas was in een klein lokaal apart, 2e en 3e klas samen in één lokaal met één juffrouw, als de ene klas sommetjes moest maken kreeg de andere klas een mondelinge les. 4e en 5e klas dito dito en 6e en 7e die les kregen van het hoofd óók weer zo. In de 7e kregen we Duits en daarom moest ik daar heen weliswaar tegen mijn zin maar achteraf ben ik er toch blij mee want alle Duits wat ik geleerd heb, en ik ben nooit sterk in de naamvallen geweest, dank ik aan de 7e klas en enkele privaattlessen die ik kreeg teneinde op het eindexamen voldoende te halen. Mijn Vader bleef nog lange jaren president van het Bestuur van deze Wilhelminaschool wat een zogenaamde "Bijzondere School" was voor neutraal onderwijs. Iedereen kon op deze school terecht ook joden hoewel er héél weinig waren in Helmond. Toch herinner ik me dat mijn Vader vertelde dat er één bij hem op bezoek was geweest die kwam informeren naar het onderwijs op de school. Hijzelf gaf zijn zoon les in het Hebreeuws en natuurlijk mocht het kind ' Zaterdag niet naar school, maar dat kon allemaal geregeld worden. Hij miste daardoor het verhaal dat als vaste traditie iedere Zaterdagochtend werd voorgelezen en verteld.

Omdat vele kinderen uit huizen kwamen met weinig of geen tuin werd er's Zomers twee maal speelkwartier gehouden en soms wel speelhalftuur, we kwamen dan om half negen op school, in de winter was het aanvangsuur 9 uur. Ook werden op mooie zomerochtenden in mei of juni altijd een paar wandelingen ondernomen met de hoogste klassen. Omtrent 1912 werd het vak "handenarbeid" ingevoerd, er werd gewerkt met klei en karton. Wanneer er ijs was kregen we soms 's middags vrij voor schaatsenrijden, ik heb al verteld dat we dit deden op de vijver van 't kasteel, later kwam er de "volksijsbaan" aan 't

kanaal halfweg sluis 7 en daarna kwam er nog een ijsbaan tegelijk met de zweminrichting, een particuliere onderneming. Niet, zoals ik als kind dacht 's zomers zwemmen en 's winters schaatsen op hetzelfde watervlak; maar het gebouw waar 's zomers onze badpakken en handdoeken te drogen werden gehangen diende 's winters voor verversingslokaal waar men warme chocolade of koffie kon krijgen en zich warmen aan een grote kachel. De ijsbaan was een stuk land wat men kon laten onderlopen dus ongevaarlijk wanneer je er doorzakte. Als er ijs was kende iedereen de familie Bezemer de één als hardrijder de ander als ijswalser enz. Ze hadden allemaal hun kwaliteiten op schaatsgebied. Ik zie nog vóór me het echtpaar Bezemer-Swinkels aan 't ringsteken deelnemende.

K E R M I S

De eerste week van augustus was in Helmond de kermisweek. Dat begon dan op zaterdagavond. Om $\pm$ 6 uur ging dan de trommelslager van St. Catrien (het oude schuttersgilde) de stad rond, gestoken in een uniform met hoge hoed met pluimen en hij "trommelde de kermis in". De hele markt stond dan vol met allerlei "spullen" en kramen. Deze laatste verkochten olieballen of wafels, gerookte paling, zure appels (héél onrijp) speelgoed of snuisterijen. De arbeidersbevolking had er het hele jaar voor gespaard en het was ook de enige vakantie die ze hadden en ik weet niet of ze die overal doorbetaald kregen. Je zag dan kinderen lopen op straat met een witte doos waarin een pop zat (vastgemaakt aan de bodem van de doos) en ook wel hadden ze een rieten fel gekleurde poppenwagentje, jongens met een kruiwagentje, geel van buiten en rood van binnen. Café's die een zaal hadden gebruikten die als dansgelegenheid en als ze geen zaal hadden maar wel wat ruimte op hun achtererf dan zetten ze daar een danstent neer. Daar jengelde dan vanaf 's morgens 10 uur tot laat in de nacht een draaiorgel. Jongens en meisjes van 16 jaar en ouder hadden dan dik-

wijls een "compagnie" gevormd en dan gingen ze arm in arm in bonte rij van de ene dansgelegenheid naar de andere. Ze zongen:

Wij Limburgse jagertjes zijn er zo goed , en wij Limburgse ja-agers wij zijn er zo goed en wij komen er zo dapper oit-er-dien hoek/falderalderij, faldera tieralalla/ en we komen er zo dapper oit-er-dien hoek/ falderalderiere faldera.

Daar ginder springt er een haasjen-eweg/ en daar ginder spr-ingt er enz. en daar schieten wij als lustige jagertjes op / refrein.

De jager die-t-er z'n liefje bemint/ en de jager die-iet-er enz. die en vreest er ginnen regen stormen of wind/ refrein.

Later werd het niet veel meer gezongen, toen was het altijd van de toffe jongens en we gaan nog niet naar huis. Eén keer, herinner ik me was er op de markt een "vliegend rad". In een tent was een horizontale schijf omgeven door een gecaptioneerde wan. Men ging op de schijf zitten en dan werd men, wanneer de schijf ging draaien, eraf geslingerd. Mijn Vader ging daar kijken omdat hij, ik denk als voorzitter van de gezondheidscommissie of misschien als raadslid zich wilde overtuigen of dit niet een te gevaarlijk "spul" was. Er was dan een kind dat héél dicht bij het middelpunt ging zitten en die dat héél lang volhield. Dit natuurlijk tot ongenoegen van de exploitant want de rit ging door tot iedereen eraf was geslingerd. Dan werd de snelheid opgevoerd en dat kon gevaarlijk worden.

Behalve deze kermisweek waren er in de zomer 's Zondags ook nog plaatselijke kermissen zoals "Steenweg kermis", "Molenstraat kermis" enz.

De kermis werd steeds druk bezocht uit Eindhoven en ook door boeren die in de dorpen woonden. Eens zag ik iets wat ik nooit meer zal vergeten. Het was een mooie zomerdag en 't moet ongeveer op 't middaguur zijn geweest. Een boer met een zondags pak aan en een zwarte pet op zat op de fiets en hij zwabberde van links naar rechts over de Mierloscheweg waar ik net liep om thuis te gaan eten. Hij had een kind vóórop de stang zitten en dat

kind schreeuwde in doodsangst, de vader was stomdronken, hij viel van de fiets en wilde er dadelijk weer opklimmen maar het schreeuwende kind protesteerde hevig hier tegen. Wat moest ik doen ? Ik wilde het kind wel meenemen naar huis maar dat durfde ik niet, ik was bovendien óók nog maar een kind van 8 of 9 jaar. Gelukkig kwam er een echtpaar aan die de vader tot enige rede konden brengen, ze namen vader, kind en fiets mee de Haagstraat in en daar zullen ze de man zijn roes wel hebben laten uitslapen, in elk geval voelde ik me heerlijk opgelucht door dit menslievend optreden. Er heerste zeker een gemoedelijke sfeer in Helmond onder de mensen die elkaar hielpen en bijstonden wanneer dat mogelijk was. Ik herinner me een voorval van twee kleine kinderen die alleen op straat stonden en blijkbaar verdwaald waren. Daar kwam een vrouw aan met het bekende witte mutsje op en de omslagdoek vastgehouden door een schoon bont schort " Bende gullie met den ölleger meegelopen ? Hocht, hocht ! waar woonde gullie ? Witte dè nie ? hocht, hocht ! Bende gullie zó wijt met den ölleger meegelopen ? Hocht, hocht ! Hoe hiet ullie moeder ? Hiet oe moeder Anna ? Hocht, hocht ! Dit alles kon de arme kinderen niet veel helpen maar de vrouw liet ze niet in de steek en tenslotte kwam alles terecht.

Mijnmoeder en ik hoorden eens een, tamelijk éénzijdige conversatie van twee vrouwen die vóór ons liepen:

Een Hellemunder is ene mejelijende mens. antwoord: joawe
Zal nie gauw enen erme mens van de deur afsture neie nie.
En rijk en arm en jonk en oud allemaol willen ze even
gér in Hellemund wonen. joawe.

Da ziedde nouw an Spore, die ha nou toch in Aale zo'n
schoon kastilleke gebauwd, mar hij kos er den aard nie
kriege, toen issie mar wir op Hellemund afgegaon. Joawe.

Hier waren we bij ons hek aangeland dus de rest van deze lofspraak op onze woonplaats is ons helaas ontgaan. Sporen of Spooren, ik weet niet hoe zijn naam gespeld werd, was klerk geweest, ik denk op het kantoor van Sassen of misschien ook bij de gemeente. Hij had veel belangstelling voor de geschiedenis van onze stad.

